

Aynur Teymur qızı Bəxtiyarova
Bakı Dövlət Universiteti
aynur.baxtiyarova96@mail.ru

BMT-nin TƏSİSATLARI VƏ İNFORMASIYA CƏMİYYƏTİ QURUCULUĞU

Açar sözlər: BMT, informasiya cəmiyyəti, UNESCO, qloballaşma

Key words: UN, information society, UNESCO, globalization

Ключевые слова: ООН, информационное общество, ЮНЕСКО, глобализация

Giriş

İnformasiya cəmiyyətinin qloballaşması, vahid internet şəbəkəsinin insan fəaliyyətini əhatə etməsi beynəlxalq təşkilatların rolunu daha da artırmışdır. Bununla bağlı BMT və onun təsisatları xüsusi qeyd olunmalıdır. Məqalədə BMT-nin təsisatlarının informasiya cəmiyyəti quruculuğunda fəaliyyəti təhlil edilmiş, təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

BMT global informasiya cəmiyyəti üzrə münasibətlərin tənzimlənməsində öz ixtisaslaşmış qurumları vasitəsilə iştirak edir. Onlardan bir neçəsinə nəzər salsaq.

BMT-nin İnkişaf Proqramı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə İKT-nin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması istiqamətində fəaliyyət göstərir. Bu qurum xüsusi fond vasitəsilə İKT-nin inkişafı üzrə yerli, regional və beynəlxalq proqramları maliyyələşdirir; İKT sahəsində fəaliyyət göstərən təşkilatların beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi ilə məşğul olur; İKT sahəsində beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsinə səy göstərir; İKT üzrə proqramların həyata keçirilməsi üçün strategiya və tövsiyələr hazırlayır.

BMT-nin elm, təhsil və mədəniyyət məsələləri üzrə ixtisaslaşdırılmış qurumu olan YUNESKO dünyada təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri sahəsindəki əməkdaşlığın ən böyük hökumətlərarası forumudur. Öz fəaliyyətində fikir və ifadə azadlığına, kommunikasiya və informasiya problemlərinə xüsusi önəm verən YUNESKO informasiya sahəsində formalaşmaqda olan münasibətlərin tənzimlənməsinə dair təklif və tövsiyələr verir. Bilik cəmiyyətləri ideyasını irəli sürən bu qurum bəyan edir ki, həmin cəmiyyətlər dörd əsas prinsipə söykənir:

1. Fikir və ifadə azadlığı;
2. İnformasiya və biliklərin əlyətənliyi;
3. Mədəni və linqvistik fərqliliyə hörmət;
4. Hər kəs üçün keyfiyyətli təhsil.

BMT-nin digər ixtisaslaşdırılmış qurumu olan Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqı (BTİ) informasiya cəmiyyəti infrastrukturunun formalaşdırılması ilə bağlı bir sıra problemlərlə məşğul olur. BTİ-nin müəyyən etdiyi standartlar global telekommunikasiya sisteminin möhkəmləndirilməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Qurum İKT-yə, eləcə də İnternetə bərabərhüquqlu çıxış imkanını genişzolaqlı internet şəbəkəsinin yaradılması ilə təmin edir. Bu məqsədlə BTİ həm ictimai, həm də özəl sektorla qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyət göstərir.

BTİ-nin fəaliyyəti üç sektor üzrə həyata keçirilir: beynəlxalq telekommunikasiyanın standartlaşdırılması sektoru, radiokommunikasiya sektoru və inkişaf sektoru. Ümumilikdə, BTİ-nin dəstəyi ilə aparılan tədqiqatlar informasiya infrastrukturunun inkişafına istiqamətlənmişdir.

İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması və inkişafı informasiyanın cəmiyyətin bütün sferalarını əhatə etməsi ilə nəticələnmişdir ki, bu da yeni növ ictimai münasibətlərin hüquqi cəhətdən nizama salınmasını şərtləndirmişdir. Həmin münasibətlər informasiya hüququnun predmentini təşkil etdiyi üçün informasiya cəmiyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin şərhı informasiya hüquq elmi üçün zəruri olan bir çox məsələlərə aydınlıq gətirə bilər.

2003-cü ildə Cenevrədə İnformasiya Cəmiyyəti Məsələləri üzrə Ümumdünya Sammitində qəbul edilmiş Prinsiplər Bəyannaməsinin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq, informasiya cəmiyyəti dedikdə elə bir cəmiyyət başa düşülür ki, burada hər kəs informasiya və bilik yarada, onu əldə edə və paylaşa bilər. Bu da ayrı-ayrı xalqlar və millətlərə imkan verir ki, BMT-nin məqsəd və prinsiplərinə əsasən, eləcə də Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə riayət edərək, öz potensialını nümayiş etdirdirsin və həyat səviyyəsini yüksəlsin.

İnformasiya cəmiyyətində məlumatlandırma, yəni zəruri informasiyanın bütün istifadəçilərə çatdırılması, biliklərin saxlanması və yayılması, eləcə də informasiya texnikası vasitələri və informasiya resurslarından

öz marağ və mənafeləri daxilində istifadə ilə bağlı təlimatlandırma və cəmiyyətin mütərəqqi inkişafı məqsədilə biliklərdən istifadə olunması funksiyaları reallaşdırılır.

Mənbələrə görə, informasiya cəmiyyətinin qurulması məsələləri ilk olaraq, XX əsrin 60-70-ci illərdə ABŞ-da araşdırılmağa başladı. Ondan sonra Avropa Birliyi də bu sahəyə marağını yönəltdi. 1994-cü ilin əvvəllərində Avropa Birliyi məşhur mütəxəssislərdən ibarət qrup yaradaraq, ona informasiya cəmiyyəti ilə bağlı hesabat hazırlamağı tapşırırdı. Qrupun rəhbəri Martin Banqemanın adı ilə adlandırılan “Banqeman hesabatı” 1994-cü ildə müzakirəyə çıxarıldı. Bununla da Avropada informasiya cəmiyyətinin global səviyyədə inkişafına təkan verildi.

Artıq 1980-ci illərdə bir çox inkişaf etmiş dövlətlərdə informasiya biznesi və informasiya xidmətləri sürətlə inkişaf etməyə başladı. Məsələn, həmin dövrdə ABŞ-da əhalinin 3%-i kənd təsərrüfatında, 20%-i sənayedə, 30%-i xidmət sahələrində çalışırdısa, 49%-i informasiya ilə işləmə vasitələrinin yaradılması ilə məşğul olurdular.

Zamanın tələbinə uyğun olaraq, informasiya və texnologiya əsrində cəmiyyət də informasiyalaşdırıldı və bununla da informasiya cəmiyyəti yarandı. Informasiya cəmiyyətinin əsas məqsədi bütövlükdə cəmiyyətin və ayrı-ayrı şəxslərin informasiya tələbatını ödəmək üçün müasir informasiya texnologiyaları bazasında müxtəlif təyinatı informasiya resurs və fəzaların formalaşdırılmasıdır.

Informasiya cəmiyyətinin yaranışı Amerika iqtisadçısı Frits Maxlup və yapon sosioloqu Umesao Tadaonun adları ilə bağlıdır. Informasiya cəmiyyəti anlayışı ilə yanaşı, həmçinin “texnotron cəmiyyət”, “biliklər cəmiyyəti”, “postindustrial cəmiyyət”, “açıq cəmiyyət” kimi anlayışlardan da istifadə olunmuş və olunmaqdadır.

Informasiya cəmiyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır. Bu xüsusiyyətlər müasir dövrün tədqiqatçıları tərəfindən müxtəlif aspektlərdən izah olunur. Məsələn, bəzi müəlliflər informasiya cəmiyyətinin aşağıdakı əsas əlamətlərini sadalayırırlar:

1. Ənənəvi bazarlarla yanaşı, informasiya və texnologiya bazarlarının formalaşdırılması və informasiya ehtiyatlarının dövlətin real ehtiyatlarına çevrilməsi.
2. İqtisadiyyatın maksimal səviyyədə qeyri-istehsal sektoruna istiqamətləndirilməsi.
3. Daha etibarlı və nisbətən münasib qiyməti olan fərdi kompüterlərin geniş yayılması, istənilən həcmdə məlumatların ötürülməsinə imkan verən şəbəkənin mövcudluğu.
4. İctimai və fərdi istifadə üçün əlverişli olan informasiya resursları və xidmətlərinin təkrar artımı.
5. Cəmiyyətdə yüksək səviyyədə hüquq mədəniyyətinin olması və hüquqi dövlətin fəaliyyət göstərməsi.
6. Sosial-iqtisadi və dövlət institutlarının fəaliyyətini informasiya infrastrukturundan asılılıq səviyyəsinin artması.
7. Dünya üzrə vahid-qlobal informasiya məkanının yaradılması.
8. Dövlətlərin vahid informasiya fəzasının formalaşdırılması.
9. Informasiya təhlükəsizliyinin təminatına dair tələblərin artırılması və bu sahədə hüquqi bazanın yaradılması.

Informasiya cəmiyyətinə dair şərhlərin ümumiləşdirilməsi, həmçinin Cenevrə Prinsiplər Bəyannaməsinin təhlili nəticəsində aşağıdakı əlamətləri müəyyən etmək olar [1, s. 54-56]

1. Biliklərə pərəstiş (biliklər kultu) – informasiya cəmiyyətində biliklərdən istifadəni nəzərdə tutur. Informasiya cəmiyyəti üçün relevant informasiyadan istifadə xarakterikdir.
2. Informasiya infrastruktur – cəmiyyətin fəaliyyətinin informasiya sferasının dəstəklənməsi və normal təminatı üçün yaradılmış texniki-proqram vasitələrini əhatə edir, həmçinin istifadəçilərin informasiya resurslarına asan çıxışının təmin edilməsi məqsədini daşıyır.
3. Informasiya iqtisadiyyatı – informasiya və biliklərin istehsalı, emalı, saxlanması və yayılması üzrə fəaliyyət nəticəsində daxili məhsulların axınına təmin edən iqtisadiyyatı əhatə edir.
4. Informasiya əmək bazarı – o deməkdir ki, cəmiyyətin əmək ehtiyatlarının 50%-dən çoxu informasiya sahəsində çalışır və məhz bundan asılı olaraq;
5. Informasiya cəmiyyətində istehsal olunacaq məhsul kimi bilik və intellekt çıxış edir. İntellektual əməklə bağlı sənət sahələrini seçənlərin sayı günbəgün artır;
6. Dəyərlər dəyişir və yeni həyat tərzini formalaşdır, asudə vaxtda məşğuliyyətlərin seçimi və dairəsi dəyişir;
7. Məhsul istehsalında və cəmiyyətin başqa sahələrində “insansız” maşınlarla daha geniş yer verilir, insan isə əsas etibarilə informasiyanın emalı ilə məşğul olur.
8. Informasiya mədəniyyəti – cəmiyyətin ümumi mədəniyyətinin bir hissəsi olub, informasiya ilə məqsədyönlü işləmək və onun qəbul edilməsi, emalı və ötürülməsi üçün kompüter texnikasından, müasir texniki üsul və vasitələrdən istifadə etmək bacarığıdır.

9. Sosial sahələrin informasiyalaşdırılması – təhsil, seçki kampaniyaları, sənəd dövriyyəsi, kommersiya və digər sosial institutların müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə, avtomatlaşdırılmasını nəzərdə tutur.

10. Informasiya qanunvericiliyi – informasiya cəmiyyətinin formalaşdırılması və inkişafını təmin edən və tənzimləyən qanunvericilik aktlarından ibarətdir. Bu hər bir dövlətin milli qanunvericilik normalarında əks olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda sadalanan əlamət və xüsusiyyətlərin birini digərindən təcrid etmək mümkün deyil, çünki onların hamısı vəhdət şəklində informasiyanı xarakterizə edir. Bu o deməkdir ki, bu əlamətlərdən hər hansı birinin olmaması informasiya cəmiyyətinin inkişafını ləngidə bilər. Məsələn, İKT-nin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir şəraitdə informasiya cəmiyyətinin formalaşmasına güclü zəmin yaransa da, əgər bütün bunlar qanunvericilik qaydasında tənzimlənməzsə, sonda informasiya cəmiyyətində xaos yaranar və bu, müxtəlif özbaşınalıq və cinayət əməllərinin inkişafına gətirib çıxarar.

İnformasiya cəmiyyətinin müsbət xarakterik xüsusiyyətləri ilə yanaşı, təhlükəli meylləri də vardır. Bu çatışmazlıqları informasiya hüququnun problemləri sırasında şərh edən müəlliflər hesab edirlər ki, yeni sosial sistemin formalaşması nə qədər müsbət tərəfləri ilə xarakterizə olunsada, həm insan, həm də cəmiyyət üçün yeni problemlər yaratmışdır. Bu problemlərə aşağıdakılar daxildir:

- İnformasiya qarşılıqlı, böhranı cəmiyyətdə baş verən ziddiyyətlərin, təzadların həllində yeni forma kimi çıxış edir. Bu problemin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bir tərəfdən İKT-nin istehsalı və yayılması üzrə inhisarçılığın geniş vüsət alması qaçılmaz haldır, digər tərəfdən isə müsair informasiya sistemləri beynəlxalq münasibətlərdə yeni “güc tətbiqetmə” vasitələrinə çevrilmişdir.

- İnformasiya təhlükəsizliyi və kibercinayətkarlıq. Yeni texnologiyaların inkişafı yeni cinayətlərin meydana çıxmasını şərtləndirmişdir ki, bunlar ənənəvi cinayətlərlə müqayisədə daha çox ziyan vermək xüsusiyyətinə malikdir. Məsələn, viruslar vasitəsilə eyni zamanda, milyonlarla kompüter sistemini sıradan çıxarmaq mümkün olur.

- İnformasiya mühitində insanın şəxsi həyatının müdafiəsi. İKT-nin inkişafı və fərdi məlumatların şəbəkədə yerləşdirilməsi həmin məlumatların müxtəlif vasitələrlə əldə olunması ilə nəticələnə bilər. Bu baxımdan fərdi məlumatların qorunması ilə bağlı texniki, təşkilati, hüquqi tədbirlərin görülməsi informasiya hüququnun ən vacib problemlərindən biri olmalıdır.

- Müəlliflik hüquqlarının qorunması. İnformasiyanın hər kəs üçün açıq və əlyetər olması əksər hallarda müəlliflik hüquqlarının pozulması ilə nəticələnir. İlk mənbəyə istinad tələbi demək olar ki, bütün dövlətlərin qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulsa da, plagiat hallarının sayı günbəgün artmaqdadır. Belə halların aradan qaldırılması informasiya hüququnun problemlərindən biridir.

- “Bioloji inqilab”ın baş vermə təhlükəsi. İKT-nin inkişafı nəticəsində insanın genetik məlumatlarının əldə olunması və müxtəlif eyniləşdirmə məqsədləri üçün istifadəsi təbiətdə ekoloji balansın pozulmasına gətirib çıxara bilər. Bu da hər şeydən əvvəl insanın özü üçün təhlükəli olan “Bioloji inqilab”la nəticələ-nəcəkdir [4, s. 21-25].

Nəticə

İKT-nin inkişafı və internetin vahid şəbəkə kimi formalaşması informasiya cəmiyyəti quruculuğunun yalnız dövlətdaxili hüquqla tənzimlənməməsinə, eyni zamanda beynəlxalq-hüquqi nizamasalmaya xüsusi diqqət ayrılmasına gətirib çıxarmışdır. Digər tərəfdən, ənənəvi cəmiyyətdə mövcud bərabərsizliklərin qarşısının alınması sferasında inkişaf etməkdə olan və zəif inkişaf etmiş dövlətlər təkbaşına o qədər də gücə malik deyillər. Bu baxımdan, BMT-nin təsisatlarının fəaliyyəti mühüm əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin yeni inkişaf edən rəqəmsal cəmiyyətdə bir çox münasibətlər meydana çıxır ki, onların tənzimlənməsi üçün hüquqi bazaya ehtiyac vardır. Bu istiqamətdə BMT təsisatlarının qəbul etdiyi beynəlxalq sənədlər xüsusi istiqamətləndirici xarakterə malikdir. Həmin beynəlxalq-hüquqi normaların milli hüquqa implementasiyası istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi qlobal informasiya cəmiyyətinin məqsədlərinə xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Ə.İ., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Məhərrəmov B.A., Məmmədrzalı Ş.S. İnformasiya hüququ: Dərslik. Bakı: Nurlar, 2019, 448 s.
2. Human Rights in the Global Information Society (Information Revolution and Global Politics). Edited by Rikke Frank Jorgensen, London: The MIT Press Cambridge, Massachusetts, 2006, 323 p.
3. Абдуллаев И.З. Информационное общество и глобализация: Критика неолиберальной концепции. Ташкент: Фан ва технология, 2006, 191 с.

4. Кузнецов П.У. Основы информационного права: Учебник для бакалавров. Москва: Проспект, 2016, с. 21-25.
5. Обществознание: Глобальный мир в XXI веке. Книга для учителя. Под редакцией Л.В.Полякова, М.: Просвещение, 2007, 367 с.

Un institutions and information society building

Summary

The globalization of the information society and the integration of a single internet network into human activities have further enhanced the role of international organizations. In this regard, the UN and its institutions should be specifically mentioned. The article analyzes the activities of the UN institutions in the information society building and offers suggestions and recommendations.

Институты ООН и формирование информационного общества

Резюме

Глобализация информационного общества и интеграция единой сети интернет в человеческую деятельность еще более усилили роль международных организаций. В связи с этим следует особо упомянуть ООН и ее институты. В статье анализируется деятельность органов ООН по построению информационного общества и предлагаются предложения и рекомендации.

Rəyçi: h.f.d G. Rzayeva

Göndərilib: 14.03.2020

Qəbul edilib: 18.03.2020